

УДК 821.161.2.-6.091

DOI: 10.31471/2304-7402-2022-16(63)-55-62

**ВАСИЛЬ СТЕФАНИК – ЛЕСЯ УКРАЇНКА:
НЕЗАВЕРШЕНИЙ ДІАЛОГ****Євген Баран**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: evgen.baran@pnu.edu.ua*

*Розвідка присвячена дослідженню специфіки літературного спілкування Василя Стефаника та Лесі Українки у формі незавершеного діалогу. Метою статті є розкрити особливості взаємин Василя Стефаника та Лесі Українки, насамперед проаналізовано бібліографічні аспекти дослідження, а саме матеріали О. Радавської «Леся Українка і Василь Стефаник: літературні взаємини, творчі перегуки», М. Моклиці «Естетика Лесі Українки: проблема авторського понятійного словника», Л. Василик «Леся Українка і Василь Стефаник: семантика камінного в художньому світі» і основні літературознавчі тенденції їх статей, що полягали у пошуках творчих перегуків зазначених авторів, інтерпретації творчості, дослідженні стилістики та системи образотворення. Проте тема взаємин Василя Стефаника та Лесі Українки й досі залишається невичерпаною та не дослідженою повною мірою. Автор веде дослідження на основі статті Лесі Українки «Писателі-русини на Буковині» 1899 року, надаючи їй детальну інтерпретацію, листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської та Михайла Кривинюка, і відповідно листів Василя Стефаника до Вацлава Морачевського, Ольги Кобилянської та ін. Це й становить **практичне значення і новизну роботи**. В **результаті** проаналізовано у хронологічному порядку перебіг взаємин Василя Стефаника та Лесі Українки, з'ясовано ставлення письменників до творчості одне одного, прокоментовано згадки, спогади та фрагменти листів.*

Ключові слова: література, діалог, Василь Стефаник, Леся Українка.

Тема, окреслена в моєму повідомленні, здається, є такою тривіальною і само собою зрозумілою, однак, літературознавчих матеріалів, які би розкривали її, не так багато. І з'явилися ці матеріали в останні десять-п'ятнадцять років. Маю на увазі статтю О. Радавської «Леся Українка і Василь Стефаник: літературні взаємини, творчі перегуки», надруковану в Шостому збірнику наукових праць «Леся Українка і сучасність» (2010) та розвідку Марії Моклиці «Естетика Лесі Українки: проблема авторсь-

кого понятійного словника», видруковану в Четвертому збірнику (Книга перша) того ж збірника за 2007 рік. Хоча стаття М. Моклиці присвячена формуванню естетичної понятійної бази Лесі Українки, у ній є вихід на статтю Лесі Українки про буковинських письменників, і окреслюється вдала інтерпретація творчості Василя Стефаника Лесею Українкою. І хоча у статті Лесі Українки немає відповідного терміна, дослідниця переконана, що письменниця окреслила експресіоністський стиль новеліста.

Ще одна стаття, але вже іншого плану, була надрукована у Прикарпатському віснику НТШ «Слово (2016. № 2): Л.І. Василик «Лесея Українка і Василь Стефаник: семантика камінного в художньому світі». Зіставлення семантики камінного у творчості обидвох письменників зумовлене тим, що для них цей символ є помітною стильовою ознакою.

Як бачимо, матеріялів надруковано небагато, коли зважити на важливість названих постатей в українському культурному процесі, які й нині впливають на формування української державницької свідомості і залишаються важливими рушіями українського націєтворення. А все з тієї простої причини, що національна культура не має минулого: все, вартісного у ній, є важливим тут-і-зараз.

Попри відомі літературні факти: відчит Лесі Українки «Писателі-русини на Буковині» (грудень 1899, надруковано в газеті «Буковина» за 14, 16, 19 квітня 1900 р.) і на його матеріялі дещо видозмінена стаття «Малорусские писатели на Буковине» (журнал «Жизнь», 1900, № 9), а також єдиної збереженої листівки Лесі Українки до Василя Стефаника, надісланої з Буркута 14 серпня 1901 р., ніяких інших письмових документів, які би свідчили про активне спілкування чи спробу такого двох яскравих постатей українського раннього модернізму, немає.

Так, є декілька згадок Лесі Українки про надіслані листи до Василя Стефаника (листи до Ольги Кобилянської від 19 червня 1903 року і Михайла Кривинюка від 12-13 листопада 1903 року) і відповідно декілька згадок в листах Василя Стефаника до приятелів (листи до Вацлава Морачевського, датовані серпнем 1899 р. і 27 червня 1901 р.; до Ольги Кобилянської від 23 вересня 1899 р., 28 лютого 1900 р., кінець жовтня 1900 р.; лист до Ольги Гаморак від 29 квітня 1901 р.; лист до редакції журналу «Світ» від 7 березня 1927 р., – інших згадок у листах нема. Так само, як і листів чи листівок Василя Стефаника до Лесі Українки. А що такі були, свідчить бодай згадка Лесі Українки в листах до Івана Франка від 14 липня і 1 серпня 1903 року про видання збірника українських письменників російською мовою, який з невідомих причин так і не вийшов.

Найбільша згадка Лесі Українки про Василя Стефаника є в листі останньої до родини від 29 квітня 1901 року: «[...] Бачила вчора й сьогодні Стефаника, приїздив на два дні до Черновець. На вид дуже здоровий («розбійницький вигляд», – каже Маковей), а в дійсності хво-

рий, се навіть видно по його настрою, сумний якийсь, так наче що згубив і думає, де б його шукати. Написав оце драму, хтів щоб поставити тут на сцені (тут тепер трупа Гриневецького), та щось не вийшло з того нічого. Йому тепер погано поводитьсь, – мусів покинути університет через недостачу грошей, тиняється якомсь без виразної роботи, а до того хворий, має якісь нервові напади. Шкода, що так якомсь марнується. Я ще мало до нього придивилась і через те виразного чогось про нього сказати не можу» [ПЗТ: у 14 т. Т 12. с.339].

Загадка такого стану епістолярного спілкування криється в короткій згадці Василя Стефаника до Ольги Кобилянської від 28 лютого 1900 р.: «Леся Українка не писала нічого, та й добре зробила, бо що ж я би єї міг написати?» [ЗТ: у 3т. 4 кн. Т.1. Кн. 2. с.291]. У цій згадці весь Стефаник: з одного боку великий пієтет до Лесі Українки, чого вартує згадка про єдиний примірник «Синої книжечки», провезеної В.Морачевським до Києва, який Стефаник хоче надіслати саме Лесі Українці. Тут зіграла свою роль Ольга Кобилянська, яка повідомила Стефаника, що Леся Українка планує написати статтю про буковинських літераторів. Але меркантильність ніколи не була рисою Стефаника, про що знала і Леся Українка, не даремно в згаданому відчиті вона написала: «Але, як чутно, д. Стефаник не звертає надмірної уваги на хвалу критики та прихильників» [ЗТ: у 12 т. Т.8. с.279]. З іншого боку – якась нехоть до спілкування з літераторами.

Тут варто нагадати, що Михайло Коцюбинський декілька разів пробував відновити листування зі Стефаником, але нічого з того не вийшло. Стефаник не обзивався, а якщо відгукувався, то вряди-годи. У підготовленому музеєм Михайла Коцюбинського в Чернігові виданні «Листи до Михайла Коцюбинського» у 4-х т. (2002-2003) є опубліковані лише 2 листи Стефаника (від 8 липня 1901; 24 червня 1909) і один лист, підписаний Стефаником і Мартовичем [Листи до Михайла Коцюбинського. Том IV. Ніжин, 2003. с.152-154]. Це тим більше дивно, бо чулися літературними приятелями, і на двох знімках в Полтаві на святкуванні відкриття пам'ятника Іванові Котляревському є поряд. На другій знімці, колективній, поміщеній у 2 томі листів Ганни Барвінок до Іллі Шрага (Чернігів. 2020, вставка між с.272-273), Стефаник і Коцюбинський сидять поряд, а за їхньою спиною сидить Леся Українка.

Характерним є пояснення Володимира Гнатюка Михайлові Коцюбинському на запитання останнього: «Чи не чули чого про Стефаника? Хвалився мені, що восени видасть нову збірку своїх оповідань, а тим часом нічого не чути. А жаль, бо на чорта нам здалося його політика – нам потрібніші його оповідання» [з листа до В.Гнатюка від 18 листопада 1909 р., цит. за: Листи до Михайла Коцюбинського Т.1. Київ. 2002. с. 298]. Гнатюк з тонкою іронією, делікатно, але водночас жорстко пожартував над Стефаником: «Стефаник не друкує нічого, і те, що він опові-

дав Вам, брав би я дуже а дуже великою обережністю. Він дуже добрий і милий чоловік у розмові, але все живе на військовій стопі з правдою. Я думаю, що він нічого не має, бо як мав би, певно, надрукував би, а потім думаю, що він дуже роздумувався тепер, віддаючи що до друку, бо не хотів би впасти з того високого становища, на яке вибився. І має рацію» [з листа від 18 грудня 1909 року, цит. за: Листи до Михайла Коцюбинського Т.1. Київ. 2002. С. 297]. Коли ж ранньою весною 1926 року виходить збірка новел Стефаніка «Земля», Володимир Гнатюк, вже тяжко хворий (він помер 6 жовтня 1926р.), звертається з листом до Михайла Могилянського з проханням розповсюдити книжку на Великій Україні [див.: Роман Горак. Василь Стефанік. Книга 2. Львів. 2015. С.677].

З Лесею Українкою Стефанік бачиться двічі, вперше 28 квітня 1901 року в Чернівцях в Ольги Кобилянської (враження Лесі Українки ми вже наводили, Стефанік же обійшовся реплікою в листі до Ольги Гаморак: «Я в Чернівцях за своїм ділом. Найшов-ем тутки Лесею Українку. Нині вертаю до Трійці»), вдруге на згаданому святі в Полтаві: на декількох неофіційних заходах їх бачать разом (дивись, спогади Василя Сімовича «Леся Українка на Буковині» // Спогади про Лесею Українку. Київ. 1963. С. 184-186; і, особливо, Дмитра Дорошенка «Мої спомини про давнє минуле. (1901-1914 рр.)» // цит. за Роман Горак. Василь Стефанік. Книга 2. Львів. 2015. С.292). Спогадів про цю подію ні Леся Українка, ні Василя Стефанік не залишили, а шкода. Бо це була виняткова подія для українців у Російській імперії, про що свідчить пафосна згадка Ганни Барвінок у листі до Іллі Шрага: «Ще не вмерла наша Мати Україна! Не одно серце б'єця гарячим ключем любові до неї, і рада б для неї рук не покладати і свою душу принести в жертву на олтар своєї рідни. Коли моє спотужене, пригнічене пекельним горем серце здаєця охололим да і то клокотило і било гарячею струєю почуття мого при радісних криках восторженої луни, котра розлягалась при чтенні почитателів і величаючи нашого первоначальника, великого письменника Котляревського, котрий зробив іспит змалювати наш нарід і нашу мову і возвеличити її. Як я тремтіла од високого спочуття і до добродія Лисенка, що він своєю ніжною душею здолів урозуміти голоси нашого серця і перелити усі ті радости в музику. І у мене сльози тремтіли на віях... Не раз я їх утирала, одвернувшись од публики» [Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага. Том 2. Чернівці. 2020. С.456-457].

Найбільше, на що стало Василя Стефаніка, це в присвяті друзям «Серце» (продиктованій синові Семену наприкінці 1926-початку 1927 років), згадати Лесею Українку. Маємо два варіанти цієї присвяти, менш знайомий: «Леся Українка – моя приятелька з великої України і проводаторка в старім Києві» [ЗТ: у 3 т. 4 кн. Т.1. Кн. 1. С. 351] і більш відомий: «Леся Українка – найбільша поетка і моя проводаторка в Києві» [ЗТ: у 3 т. 4 кн. Т.1. Кн. 1. с. 28]. Чому відбулася зміна «моя приятелька» на

«найбільша поетка», – сказати важко, пояснити можна. Серед жіночих імен, згаданих у присвяті (мати Оксана, сестри Марія, Параска, Євгенія Калитовська, Євгенія Бачинська, Леся Українка, Софія Морачевська, Ольга Гаморак-Стефаник, Анна Данилович, Олена Плешканова), приятельками Стефаник називає жінку Ольгу – «найбільший мій приятель» і Олену Плешканову – «вірна моя приятелька в біді», тому з цієї офіційної присвяти зникає визначення Лесі Українки яко приятельки Стефаника. Для Стефаника це дуже інтимне визнання, і чужого тут бути не може.

Що ж до «проводаторки» в Києві чи «старім Києві», тут дослідників цікавило єдине запитання: коли? Це був 1903 рік. Поїздка у Полтаву, де з галицьких письменників Стефаник був єдиний запрошений. З примітки Лесі Українки в листі до Ольги Кобилянської (10 серпня 1903 р.) Роман Горак зробив висновок, що в Полтаву Стефаник поїхав на особисте запрошення Михайла Старицького [Роман Горак. Василь Стефаник. Книга 2. Львів. 2015. с.297-298]. Ні перед Полтавою, ні після Полтави Леся Українка не могла бути проводаторкою, бо її тоді не було в Києві. Справжнім проводарем Стефаника у Києві був Іван Стешенко.

Нарешті, поговоримо про відчит і статтю Лесі Українки. Ідея виникла у письменниці з «легкої руки» Ольги Кобилянської, яка гостювала у Лесі в серпні 1899 року, а вже у грудні Леся Українка виступила з оглядом буковинської літератури в Києві, а відтак опублікувала його російською мовою в журналі «Жизнь». Про відчит і статтю сказано в дослідженнях М.Моклиці та О. Радавської, тому я лише загострю увагу на деяких провокативних фрагментах.

У відчиті Леся Українка зараховує Стефаника до буковинців на підставі географічної близькості і стефаниківського самовизначення яко буковинця. З цим можна сперечатися, бо від цієї географічної двозначности починаються деякі непорозуміння зі сприйняттям Стефаника, починаючи із визнанням його яко «наступника Федьковича». Це зовсім не так. Маємо різні досвіди, різні традиції, і різні культурні уподобання.

Леся Українка подивована швидкою популярністю Стефаника серед літературних кіл: «Чи то яскравість талану, чи приступність сюжетів зробили його одразу популярним, трудно зважити; запевне, і те і друге» [ЗТ: у 12 т. Т.8. с.279]. Чуття слова у Лесі Українки високе. Але вона не критик, в чому признається Ользі Кобилянській: «Взагалі, критика для мене eine Neben sache (другорядна справа)» [з листа від 14-21 грудня 1900 р.]. Тому переконувати сучасників, що вона не помилялася у своїх судженнях, є неправильно. Назву декілька дискусійних тез Лесі Українки: «д.Стефаник малює сільський пролетаріат або стан, близький до повної пролетаризації (...); «Д.Стефаник не любить ліричних акордів та поетичних прикрас»; «Ні один з діячів д.Стефаника не здійснюється вище загального рівня маси (...); «всі нариси мають один тон, вони дають нам один спільний образ життя народного, показують нам колективну

душу маси» [ЗТ: у 12 т. Т. 8. с.280, 281]. Єдине, що вірно відчула Леся Українка, «д. Стефаник не належить до народовської літературної школи» [Там же. С.280]. У статті російською мовою є характеристика поетики, різкіша за той же фрагмент у відчиті: «Г.Стефаника упрекают, и не без основания, в односторонности и даже однотонности его рисунков» [Там же. с.74]. І навіть висновок Лесі Українки, в цілому позитивний: «Він малює буденне життя сірого люду, але не тільки зверхні факти цього життя, а самий зміст його; двома, трьома раптовими рисами він малює нам надзвичайно яскраво цілу драму, і, власне, через те, що всі нариси мають один тон, вони дають нам один спільний образ життя народного, показують нам колективну душу маси» [Там же. с. 281], не позбавлений в цілому народницьких кліше.

Як ці думки Лесі Українки, щирі і чесні в її розумінні поетики Стефаника, далекі в своїй основі від критичних міркувань Левка Турбацького: «У нього перше значення має душа, чувства емігранта»; «Камінний хрест» можна дійсно назвати студією, студією артистичної душі мужика, в котрому сплять творива творчості» [цит. за: Василь Стефаник у критиці та спогадах. Київ. 1970. с.35, 36]. Хоча в тому 1899 році найцікавіші міркування про книжку новел В.Стефаника висловив Юліан Яворський, журналіст і редактор москвофільського журналу «Живое слово»: «Маленька непоказна книжечка, - низка простих нехитрих малюнків. Без яскравих фарб і густих тіней, без бурхливих пристрастей і хитросплетених мережив. Низка скороминущих настроїв і простих, буденних сцен. Але скільки в них живої душі, скільки справжнього, пекучого життя!» [цит. за: Роман Горак. Василь Стефаник. Книга 2. Львів. 2015. с.67].

Серед критичних оцінок творчості Стефаника в 20-30-х роках ХХ століття пам'ятаємо Дмитро Донцова («Поет твердої душі», 1927; «Май 1871-Май 1931». 1931) і Михайла Рудницького («Від Мирного до Хвильового», 1936). Проте квінтсенцією критичної мислі про феномен Стефаника була стаття Юрія Морачевського «Скарб нашої мови» (1932), написана як передмова до ювілейного видання творів Василя Стефаника. Ювілейна книжка вийшла 1933 року, без статті Морачевського, а вперше повністю опублікована у снятинському виданні творів Стефаника 2019 року [Василь Стефаник. Твори. Снятин-Чернівці: Друк Арт, 2019. 232 с.]. У цій статті закладений інший тон розмов і розуміння Стефаника, і якби не примха Михайла Рудницького, упорядника ювілейної книжки, українське стефаникознавство мало би у 30-х роках іншу світоглядну планку осмислення творчості Стефаника. Серед тез Юрія Морачевського окреслю декілька: «З газдів він – з багачів» [Василь Стефаник. Твори. Снятин-Чернівці. 2019. с.7]; «Тяжке ярмо мужицького багатства знає Стефаник так само, як тягар нужди» [Там само. с.9]; «Не мав Стефаник попередників, та й не буде мати „школи“, як перший ліпший літерат її собі робить» [Там само. с.11]; «Нема поміж оповіданнями Стефаника ні одного зле

збудованого» [Там само. с.11]; «Стефанік не є ніякий агітатор, ані пропагандист» [Там само. с.11]; «(...) знаю, що він поет. Такий, який приходить раз на століття» [Там само. с.11].

Звичайно, що в цьому різноликому прочитанні стаття Лесі Українки займає важливе місце. І як таку, її потрібно сприймати як позитивний крок в осмисленні феномену Стефаніка. Хоча в ряді прижиттєвих інтерпретаторів творчості Стефаніка, за поділом того ж Юрія Морачевського («А ще сказати би й слово до ворогів. Бо Василь Стефанік має їх доволі: тих, що його замучують та й троять, одні любовю, другі ненавистю» [Василь Стефанік. твори. Снятин-Чернівці. 2019. с.11]), Леся Українка стоїть над ними. Зрештою, і завдання її було дещо інакшим: не так літературно-критичним як літературно-популяризаторським. І з цим завданням вона справилася.

Чому ж не продовжився діалог Василя Стефаніка і Лесі Українки? Тому що кожний з них вибрав свій шлях і пройшов його до кінця. А ще тому, що історія життя письменника, сто років тому чи сьогодні, не є тою ж історією літератури. У кожного з них була своя правда, своя міра, своя судьба. У вимірі вічності Василь Стефанік і Леся Українка продовжують свій незавершений діалог.

VASYL STEFANYK – LESIA UKRAINKA: AN UNFINISHED DIALOGUE

Yevhen Baran

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: evgen.baran@pnu.edu.ua*

*The study is devoted to the research of specificity of the literary communication between Vasyl Stefanyk and Lesia Ukrainka in the form of an unfinished dialogue. **The aim** of the article is to disclose the peculiarities of relations between Vasyl Stefanyk and Lesia Ukrainka, foremost, the analysis is conducted in the bibliographical aspects of the research, namely the materials of O. Radavska “Lesia Ukrainka and Vasyl Stefanyk: literary relations, creative echoes”, of M. Moklytsia “Lesia Ukrainka’s aesthetics: the problem of an authorial notional dictionary”, of L. Vasylyk “Lesia Ukrainka and Vasyl Stefanyk: the semantics of the stony in the fictional world”, as well as major literary tendencies of their articles that lay in searches of creative echoes of the indicated authors, of the interpretation of creative work, of the research of stylistics and the system of image creation. However, the theme of relations between Vasyl Stefanyk and Lesia Ukrainka is still not exhausted and not explored to a full extent. The author performs the research on the ba-*

*sis of Lesia Ukrainka's article "Writers-Rusyny in Bukovyna" (1899), giving it a detailed interpretation, of Lesia Ukrainka's letters to Olha Kobylanska and Mykhailo Kryvnyiuk, and, respectively, of Vasyl Stefanyk's letters to Waclaw Moraczewski, Olha Kobylanska and others. That provides the **practical significance and novelty** of the work. **Consequently**, the course of relations between Vasyl Stefanyk and Lesia Ukrainka is analysed in the chronological order, the writers' attitude to the creative work of each other is elucidated, as well as mentions, recollections and fragments of the letters are commented.*

Key words: literature, dialogue, Vasyl Stefanyk, Lesia Ukrainka.